

Kap. I Indledning

En tilbundsgående analyse af forholdet mellem Marx og Kierkegaard er mig bekendt endnu ikke blevet gennemført og vil heller ikke blive det i dette speciale. Dels begrænser jeg mig til de tidligste værker, og dels er min interesse ikke primært at »sammenligne« Kierkegaard og Marx, men ved hjælp af dem at undersøge om eller på hvilken måde det er muligt at opbygge en historieforståelse, som hverken giver sig hen til en metafysisk spekulation (hvis konsekvens i sidste instans er en fornægtelse af at menneskeheds historie er *menneskenes* historie) eller opgiver ævred og dropper intentionen om at begribe ikke blot isolerede historiske begivenheder, men den historiske *totalitet*.

Netop disse to former for »historieforståelse« indrammer den hidtidige borgerlige periodes forhold til historien. I den ene ende har vi Hegels totale, spekulative system, i den anden ende en række former for »historietræthed« (Alfred Schmidt (II), 9)¹. Den »metodiske undertrykkelse af livets historiske dimension indenfor den officielle socialvidenskab og filosofi så vel som i hverdagstænkningen (hører) til vort århundredes signaturStadig mere uafviselig bliver, som Adorno skriver, »det skræmmende billede af en menneskehed uden erindring« (Alfred Schmidt (III), 5).

Alfred Schmidt giver selv en række eksempler på denne historieløshed og mange andre kunne hentes fra den modernistiske digtning og kulturkritik, hvor det enkelte menneske osse fremtræder afsnøret fra en historisk sammenhæng. I *Ideernes krise i åndsliv og politik* citerer Bjørn Poulsen Ole Sarvig for en formulering, hvis højtidelige klang måske ikke er helt typisk, men som ikke desto mindre - og det er netop Bjørn Poulsens pointe - ganske rammende beskriver »det moderne menneskes situation«, således som den er fremstillet i den modernistiske digtning: »Vi er landet på en fremmed klode. Vi er arveløse. Vi er sået som frø af ukendt art« (23).

Det samme fænomen gør sig gældende i selve historieforskningen. Osse her er Hegels totaliserende historieopfattelse afløst af en atomiseret tilgang til de historiske enkeltfænomener: »I de sidste menneskealdre har...kun ganske få forfattere vovet at skrive universel verdenshistorie. ...Siden den historiske videnskab i moderne forstand udvikledes, har der været en tradition for, at historikere har kunnet gennemføre deres arbejde uden dybere metodiske overvejelser. Teoretisk diskussion...var i en lang periode meget sjælden. Højest gav en eller anden anset forsker enkelte åndfulde betragtninger om historiens væsen, men det blev da nærmest betragtet som en fremragende historikers liebhaveri ved siden af det egentlige: forskning og udgivelse af historiske kilder« (H.P. Clausen, I2f.).

I den borgerlige tænknings selvforståelse hænger dette totalitetsafkald ofte

sammen med en overbevisning om at totalitetstænkningen ikke blot bygger på en illusion, men osse pr definition er totalitær, dvs. modsætter sig en forståelse, der fastholder et begreb om menneskelig *frihed*.

Enhver der overskrider opfattelsen af historien som »kun en uendelig række historier om alle mulige sider ved menneskelivet« er således for K. Popper »historicist«, hvormed han mener et menneske, der »ikke anerkender, at det er os, der udvælger og ordner historiens kendsgerninger, men ... tror, at »historien selv«... ved sine indre love bestemmer os selv, vore problemer, vor fremtid og selv vort synspunkt« (162+161).

Det er klart nok - og det er da osse netop Poppers pointe - at et sådant »historicistisk« synspunkt for det første fornægter en individuel frihed og for det andet kan bruges som legitimering af en terroristisk praksis, der kan hente sit alibi fra en overbevisning om at være i overensstemmelse med *historiens* mening.

Man kan kritisere Popper for ikke at kunne få øje på andre alternativer og for overfladisk argumentation, men man kan ikke afvise at synspunktet er repræsentativt. Det bliver særlig tydeligt netop ved en konfrontation mellem Kierkegaard og Marx. Her er den gængse opfattelse stort set den samme som Poppers: På den ene side har vi Marx, som hylder doktrinen om at »vi må underkaste os historiens rent irrationelle kræfter« (95). På den anden side har vi Kierkegaard, som er »en magtfuld støtte for« Poppers kritik af al snak om en nødvendig historisk udvikling (167).

Der kan opstilles et helt kompagni af (meget ofte direkte Kierkegaardinspirede) folk, som kan være mere eller mindre velvillige over for Marx' indignation over de *datidige* sociale forhold, men som mødes i afvisningen af den totalitære historieopfattelse, de mener er den marxistiske.²

Det billede, der her træder frem af Marx og marxismen er et billede hvor Kierkegaard står som det enkelte menneskes værn mod Marx' historie nødvendighed. »Det marxistiske system har - lige så lidt som det hegelske - plads for den enkelte og hans indsats.« Formuleringen er Villy Sørensens (II-12), men ville ikke have vanskeligt ved at blive godtaget af de ovenfor citerede som et rammende udtryk for den marxske opfattelse af forholdet mellem individ og historie.

Som et ideologisk våben kan denne massive front mod den påståede marxistiske historieabsolutering naturligvis være effektiv nok, men teoretisk set har den intet alternativ. Den historiefilosofiske anstrengelse for bag de tilsyneladende tilfældige enkeltfænomener at finde en sammenhæng er opgivet. Med Poppers karakteristiske formulering: »Der er ingen menneskehedens historie.« Der er kun en uendelig række af »specielle begivenheder«, kun »historien om alle menneskelige håb, kampe og lidelser. For intet menneske er vigtigere end et andet« (157+162f.). Eller med Henry Fords mere bramfri formulering: »historien er fup« (»bunk«) (citeret efter Alfr. Schmidt II-5). Der er ingen grund til at skjule at den borgerlige kritik af Marx har ramt et ømt punkt - i hvert fald hos den unge Marx. Det vil blive dokumenteret i de kommende kapitler. Derimod er der grund til at fæstne sig ved den teoretiske

afmagt kritikken er udtryk for. Den er ude af stand til at overskride den besværgende afvisnings niveau og ser i Marx - med en reduktionisme som ligger på højde med selv sovjetmarxismens - kun en materialistisk repetition af Hegel, hvis filosofi den heller ikke forholder sig til.³

Ligegyldigt hvor smukke og velmente erklæringerne om den enkeltes frihed, håb og kampe etc. end er, så er denne historieforståelse ude af stand til at forhindre at den historiske sammenhæng, ethvert individ handler ud fra og ind i, falder fra hinanden i en række for bevidstheden usammenhængende momenter. Historien bliver til en brokkasse af begivenheder, hvis forhold til hinanden kun kan forklares som tilfældigt eller som rent tidsligt.

Denne teoretiske slaphed står i skærende kontrast til historietænkningen i den tidlige borgerlige periode, først og fremmest hos Hegel, som Engels med rette fremhæver for at besidde en »enorm historisk sans« (I-365). »Han var den første, der forsøgte at påvise en udvikling, en indre sammenhæng i historien« (ibid.), men den sammenhæng, han mente at finde, lod sig ikke forene med forestillingen om en eller anden form for frihed i den menneskelige praksis. Det er imidlertid ikke en kendsgerning, der, som de forannævnte Marxkritikere synes at tro, applauderes af Marx, men tværtimod nøjagtigt det sted, hvor hans kritik af Hegel sætter ind. Han har andre *forudsætninger* for sit opgør med Hegel end Kierkegaard, men i intentionen og sigtet er der nærmere tale om et fællesskab end om den antagonistiske modsætning Kierkegaardepigonerne normalt opererer med. Kierkegaards styrke og betydning ligger ikke mindst i, at han i modsætning til efterfølgerne ikke blot lader som om totalitetsproblemet er irrelevant for den individuelle frihed, det er ham alt om at gøre. Det handler de følgende kapitler om, men først lidt om den historiske baggrund for den filosofiske diskussion.

Noter

1) Henvisningssystemet er angivet i forb. m. boglisten s. 87.

2) F.ex.: K.E. Løgstrup: »Kommunismen er som sagt en videnskabelig teori, der takket være dens indsigt i historiens love, mener at kunne forudsige historiens løb« (II-245). N.H. Søb: Det er et »Faktum, at Marx mener sig i Stand til at forudsige Historiens fremtidige Forløb« (103). Aage Kabell: »Marx arvede Hegels Tro på det udbyttegivende i at betragte Verdenshistorien som en Verdensdom, at tolke dens Gang ud fra eet Princip« (198). Niels Thulstrup: Marxismen er en »deterministisk Filosofi«, som tolker »Alt uden Undtagelse under Nødvendighedens Kategori, ikke under Frihedens« (337). Knud Hansen: »Marx opfatter med andre ord den dialektiske udvikling som en slags skæbne, en slags nødvendighed, der hersker uindskrænket indtil historiens sidste dag.« (II-61). K. Nordentoft: »For Marx er fremskridtet (overgangen fra kapitalismen til det klasseløse samfund) kollektiv og uundgåeligt, en nødvendig følge af det sociale dilemma's egen indre dialektik« (51). J. Fjord Jensen: »På en ejendommelig måde har den marxistiske historieopfattelse således solidariseret sig med historiens dybere udviklingsdrift. Dybest set er det historien selv, der vil den tilstand, man idealt stræber frem imod« (185). Martin A. Hansen: Marxismen er en teori »om det determinerede i samfundsudviklingen« (84). Villy Sørensen: Den historiske udvikling forløber »også ifølge Marx' opfattelse med streng nødvendighed« (I-II). Johs. Hohlenberg: Hos Marx bliver (den hegelske) »verdenshistoriske nødvendighed...til økonomisk fatalisme« (II-345). H. Thofth Dahl: »Marx' gud, eller det transcendent i Marx' tænkning, kaldte han den historiske nødvendighed,« nærmere betegnet

»en kosmisk fornuft, der udfolder sig i historiens gang« (51+59). Søren Krarup: Marx' »indblik i historiens nødvendige gang...ser kommunismen afløse kapitalismen med historisk nødvendighed« (99).

Denne opfattelse hos alle de kulturelle falder sammen med nationaløkonomernes, jvf. prof. Sv.Å. Hansen: Det var Marx' opfattelse, at det klasseløse samfund »måtte komme med en naturlovs nødvendighed« (243). Formuleringen er en ordret afskrift af en anden økonomiprofessor: Erling Olsen (17).

- 3) Jvf. Villy Sørensens teksthenvisioner i introduktionen til *Begrebet Angest*: »Til Hegels skrifter henvises ikke, da ingen alligevel læser Hegel« (II-24).